

Назар Ногас,

викладач кафедри міжнародного права та
міграційної політики Західноукраїнського
національного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5171-0913>

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ІНОЗЕМЦІВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

У сучасному глобалізованому світі питання правового становища іноземного громадянина особливо актуальні. Українська держава є одним із геополітичних, соціально-економічних та культурно-просвітницьких центрів не лише на пострадянському просторі, а й у світовому масштабі. У статті розглянуто основні елементи правового статусу іноземних громадян, які перебувають на території України. Також проаналізовано основні права, обов'язки, система правового регулювання реалізації правового статусу іноземних громадян. Зауважується про зміни щодо правового статусу громадян (зокрема, росіян) після повномасштабного вторгнення російських військ на територію України 24 лютого 2022 р. Охарактеризовано останні зміни до нормативно-правових актів України щодо правового становища іноземців на території України.

Ключові слова: іноземці, міграція, правове становище, закон.

Nohas N.

Legal status of foreigners on the territory of Ukraine

In today's globalized world, the issues of the legal status of a foreign citizen are particularly relevant. The Ukrainian state is one of the geopolitical, socio-economic and cultural and educational centers not only in the post-Soviet space, but also on a global scale. The issue of the legal status of foreigners on the territory of Ukraine became especially relevant after the full-scale invasion of Russian troops on the territory of Ukraine on February 24, 2022 and the corresponding subsequent changes to certain categories of foreign citizens. The fact of compliance with the international principle, according to which foreigners are subject to all the laws of the host country, is emphasized. This article examines the main elements of the legal status of foreign citizens residing on the territory of Ukraine. The purpose of the article is to clarify the specifics of the legal status of foreigners on the territory of Ukraine. The basic rights, duties, system of legal regulation of implementation of the legal status of foreign citizens are also considered. Changes in the legal status of citizens (in particular, Russians) following the full-scale invasion of the territory of Ukraine by Russian troops on February 24, 2022 are noted. The latest changes to the normative legal acts of Ukraine regarding the legal status of foreigners on the territory of Ukraine are characterized. The problems of the definition of «foreigners» and their classification in the scientific literature are considered. Features for distinguishing such a category in law as «foreigners» have been formulated. It is noted that the main regulatory acts of the legal status of foreigners in Ukraine are the Constitution of Ukraine, Laws of Ukraine «On the Legal Status of Foreigners and Stateless Persons», «On Immigration», «On Freedom of Movement and Free Choice of Residence in Ukraine» and other legal acts.

Keywords: foreigners, migration, legal status, law.

Постановка проблеми. Міграційні правила практично однакові в усіх демократичних країнах світу, у т. ч. в Україні. Іноземці та особи без громадянства, які перебувають у нашій державі, повинні поважати та дотримуватись міграційного законодавства України, завчасно звертатися до органів державної влади та подавати документи як для продовження терміну перебування, так і для оформлення документів на проживання. Особливої актуальності це питання набуло після повномасштабного вторгнення російських військ на територію України 24 лютого 2022 р. та відповідно до подальших змін щодо окремих категорій іноземних громадян.

На сьогодні розгляд окремих аспектів вказаної теми не набув широких масштабів у вітчизняній історіографії. Водночас не виявл спеціального комплексного дослідження з цієї проблеми, що має негативне значення для її розгляду. Власне загалом ця проблема не набула достатнього рівня дослідження, що значно ускладнює її розгляд. Проте все-таки існує певний доробок, який складається з праць Є. Герасименко [8], В. В. Мальцева [10], Я. М. Кістанової [9] та ін.

Мета дослідження – з'ясувати особливості правового становища іноземців на території України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальному розумінні іноземні громадяни – це особи, які перебувають на території однієї держави та мають громадянство іншої держави. Визначення іноземця у пункті 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» як особи, яка не є громадянином України та є громадянином (підданим) іншої держави чи держав, відтворює наведену вище ухвалу за своїми основними ознаками. Таким чином, ознаками виокремлення цієї категорії громадян є відсутність громадянства України та наявність громадянства чи підданства іншої держави чи держав. Однак питання про те, як і коли таке громадянство / підданство має бути встановлене, все ще відкрите. Тому більш справедливо сформулювати визначення іноземців «від зворотного», згідно з яким іноземними громадянами вважаються особи, які перебувають на території держави і не є її громадянами. У цьому визначенні не враховується наявність чи відсутність громадянства чи підданства інших держав як основної ознаки, але використовується інша ознака – перебування в іншій державі. Вважаємо критику такого визначення цілком виправданою, оскільки, з одного боку, це визначення не можна назвати правильним, оскільки воно не враховує такої ознаки, як наявність громадянства чи підданства іншої держави або відсутність будь-якого громадянства, що чітко відрізняє іноземця від особи без громадянства. А з іншого боку, перебування особи на території певної держави не змінює вигляд відносин, що складаються між особою та цією державою, за основу яких взято відсутність спеціального правового зв'язку – відсутність громадянства. Згідно з іншою точкою зору, саме правовідносини спираються на основу відмінності іноземних громадян та осіб без громадянства від громадян. З огляду на вищевикладене іноземцем в нашій державі може вважатися особа, яка не є громадянином України та є громадянином (підданим) іншої держави чи держав, що підтверджується відповідними доказами. Таким чином, усіх фізичних осіб залежно від наявності та характеру правовідносин із тією чи іншою державою чи державами можна поділити на такі види: громадяни України; іноземні громадяни; апатриди (особи без громадянства) [8, с. 46–47].

У міжнародному праві простежується тенденція зрівнювання у правах всіх іноземців, які проживають на території цієї держави, з її громадянами, наближення їх правового статусу до статусу своїх громадян. До іноземців застосовуються закони країни, що приймає. За винятком осіб з особливим статусом, всі іноземні громадяни підлягають кримінальній, адміністративній та цивільній юрисдикції держави проживання. За вчинення кримінальних правопорушень поза територією держави перебування іноземці несуть відповідальність на підставі міжнародних зобов'язань та національного законодавства цієї держави. Національне кримінальне право будь-якої держави передбачає склад злочинів та адміністративних правопорушень, суб'єктами яких можуть бути лише іноземці (шпигунство, порушення режиму перебування в цій державі). З точки зору міжнародного права, іноземці перебувають у подвійному підпорядкуванні, перебувають під подвійною юрисдикцією: територіальною (юрисдикція держави проживання) та екстериторіальною (юрисдикція держави громадянства). Якщо закони держави, де перебуває особа, суперечать законам держави його громадянства, може виникнути ситуація конкуруючої юрисдикції. Водночас загальноновизнано, що іноземець може виконувати обов'язки або користуватися правами, що відповідають його національному законодавству, якщо це не суперечить суверенітету, безпеці та законодавству держави перебування. Це стосується політичних прав іноземців, їхньої військової служби, регулювання в'їзду та виїзду, встановлення меж кримінальної юрисдикції держави перебування та захисту від громадянства [10, с. 183].

Загалом основи правового статусу перших порівняно зі статусом громадян України закладені у ст. 36 Конституції України [1], згідно з якою іноземці та особи без громадянства, які законно перебувають в Україні, користуються тими самими правами та несуть ті самі обов'язки, що й громадяни України, за винятком, встановленим Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Водночас потрібно враховувати, що невідповідність принципів набуття та припинення громадянства у багатьох країнах зумовлює такий стан, як безгромадянство та мультигромадянство.

Правовий статус осіб без громадянства у більшості країн світу збігається із правовим статусом іноземних громадян. Це повністю збігається із конституційним законодавством України, зокрема зі ст. 26 Конституції України [1] та Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [5].

На підставі ст. 26 Конституції України [1] зазначимо, що до іноземців належать лише іноземні громадяни, вони рівноправні з громадянами, виконують ті самі обов'язки за певних обмежень. Говорячи про правове регулювання конституційно-правового становища іноземців, потрібно наголосити, що основу його регулювання визначають Конституція України, закони України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про імміграцію», «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» та інші нормативно-правові акти України, а також норми міжнародного права, що містяться у Загальній декларації прав людини 1946 року, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права,

Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., Конвенції про правовий статус осіб без громадянства від 28 вересня 1954 р. та ін.

У найбільш загальному вигляді правовий статус іноземців відрізняється від правового статусу громадян України тим, що їхні права обмежені певними законами, зокрема вони: мають пересуватися і проживати на території України у встановленому порядку; не можуть бути обраними до органів державної влади та обіймати певні посади; не проходять службу в Збройних Силах України; проходять візовий контроль тощо [7, с. 167–168].

У сучасних умовах розуміння правового статусу іноземців доцільно розглядати як частину їх загального правового статусу, а до його складу входять елементи, які вказують на іноземців як самостійних суб'єктів конституційних, адміністративних правовідносин. За такого підходу структурні елементи правового статусу іноземців та осіб без громадянства можна поділити на базові або основні (права, свободи та обов'язки), які обумовлюють існування так званих вторинних, або факультативних складових (принципи, відповідальність та ін.). Саме в базових елементах правового статусу іноземців та осіб без громадянства відображається правова природа, сутність суб'єкта, його призначення в державі та суспільстві, розкривається необхідність його функціонування, принципи взаємодії з органами державної влади [9, с. 27].

Відповідно до ч. 18 ст. 4 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [5] іноземці та особи без громадянства, які в установленому порядку уклали контракт на військову службу у Збройних Силах України, вважаються такими, що тимчасово законно проживають на території України на період дії контракту про проходження військової служби у Збройних Силах України. Тимчасове проживання на території України таких іноземців та осіб без громадянства підтверджується військовими квитками рядового, сержантського та старшинського складу. У цьому випадку не варто звертатися до міграційної служби для оформлення будь-яких додаткових документів на тимчасове проживання в Україні.

Відповідно до ч. 10 ст. 4 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» [5] іноземці та особи без громадянства, які прибули до України з метою участі у міжнародних та регіональних волонтерських програмах або участі у діяльності організацій та установ, які залучають волонтерів до своєї діяльності відповідно із Законом України «Про волонтерську діяльність», інформацію про яку розміщено на офіційному сайті центральних органів виконавчої влади, які реалізують державну політику у сфері волонтерської діяльності, отримали тимчасовий дозвіл на проживання та здійснюють волонтерську діяльність на базі цих організацій та установ, вважаються такими, що законно перебувають на території України на період такої діяльності.

Тому отримання посвідки на тимчасове проживання та реєстрація місця проживання в Україні для цієї категорії іноземців обов'язкові.

Загалом зауважимо, що жодна країна світу не зацікавлена у поширенні нелегальної міграції, тобто ситуації, коли іноземець перебуває на території держави без законних підстав та документів, що дають право на таке перебування. Законодавство України не містить винятків щодо притягнення порушників міграційного законодавства до адміністративної відповідальності [12].

З 1 липня 2022 р. в'їзд громадян Російської Федерації на територію України можливий лише на підставі візи для в'їзду в Україну. І це логічна реакція на агресію Росії проти України. Таке рішення ухвалив Уряд України, припинивши дію двосторонньої угоди про безвізовий режим для громадян України та Російської Федерації, яка діяла з 1997 р. [13].

21 вересня Верховна Рада ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» згідно з ратифікацією Конвенції про судові угоди [3].

Згідно з цим законом внесено такі зміни до ЦПК та ГПК.

«У випадках, встановлених законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, підсудність судів України у цивільних справах з іноземним елементом може бути визначена за згодою сторін» (стаття 497 ЦПК [6]).

У випадках, встановлених законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, підвідомчість справ за участю іноземних осіб може бути визначена угодою сторін (стаття 366 ГПК [2]).

Зміни до Закону «Про міжнародне приватне право»:

Учасники приватноправових відносин з іноземним елементом можуть укласти угоду про вибір суду, яка визначає підвідомчість судів певної держави одного або кількох конкретних судів певної держави справ щодо спорів, що виникають або виникають між ними у зв'язку з такими правовідносинами (нова стаття 4–1 [4]).

Угода про вибір суду укладається у письмовій формі незалежно від місця його укладання. Угода про вибір суду, якою обирається суд України, укладається у письмовій формі відповідно до законодавства України.

Угодою про вибір суду може бути передбачено зміну виключної підсудності справи з іноземним елементом судам України.

Недійсність угоди, невід'ємною частиною якої є угода про вибір суду, не тягне за собою недійсність угоди про вибір суду.

Загальні правила щодо підсудності судів України із іноземним елементом.

Підсудність судів України у справах з іноземним елементом визначається на момент відкриття провадження у справі, незважаючи на те, що під час розгляду справи підстави для такої підсудності зникли або змінилися.

Суд відмовляє у відкритті провадження у справі за наявності в суді або іншому підвідомчому органі іноземної держави справи щодо спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав та наявність таких підстав стало відомо суду до відкриття провадження у справі.

Суд залишає позов без розгляду, якщо після порушення провадження у справі встановлено, що в суді чи іншому підвідомчому органі іноземної держави є суперечка між тими ж сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав» [11].

Також абзац перший ч. 1 ст. 76 Закону «Про міжнародне приватне право» викладено у такій редакції:

«Суди розглядають будь-які відносини з іноземним елементом у справах» [4].

Висновки. Правове становище іноземців на території України регулюється державними нормативно-правовими актами, а також положеннями міжнародних договорів та конвенцій, які ратифікувала Україна. Правове становище іноземців в Україні визначається сумою їхніх прав та обов'язків і фактично не мають розрізнення зі статусом громадян України за винятком окремих випадків, передбачених законодавством України.

Список використаних джерел

1. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 03.02.2023).
2. Господарський процесуальний кодекс України № 1798-XII від 06.11.1991. Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. Дата оновлення: 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 27.01.2023).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції про угоди про вибір суду : Закон України № 2627-IX від 21.09.2022. Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2627-20#Text> (дата звернення: 02.02.2023).
4. Про міжнародне приватне право : Закон України № 2709-IV від 23.06.2005. Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. Дата оновлення: 23.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 02.02.2023).
5. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України № 3773-VI від 22.09.2011. Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. Дата оновлення: 05.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (дата звернення: 03.02.2023).
6. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18.03.2004. Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. Дата оновлення: 06.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 03.02.2023).
7. Веремчук К. Ю., Сорочан Т. В. Конституційно-правовий статус іноземців в Україні. Грані права: XXI століття: мат. Всеукр. науково-практ. конфер. (м. Одеса, 19 травня 2018 р.). У 2 т. Т. 1. Одеса : Гельветика, 2018. С. 166–168.
8. Герасименко Є. До поняття та класифікації іноземних громадян та осіб без громадянства. Вісник НТУУ «КПІ». Серія : Політологія. Соціологія. Право. 2020. № 2 (46). С. 45–51.
9. Кістанова Я. М. Питання визначення та реалізації адміністративно- правового статусу іноземців в Україні. Правова держава. 2016. № 22. С. 26–31.

10. Мальцев В. В. Адміністративно-правовий режим перебування іноземців та осіб без громадянства і його забезпечення національною поліцією. Прикарпатський юридичний вісник. 2018. Вип. 1. Т. 3. С. 180–187.
11. Мамченко Н. Верховна Рада внесла зміни щодо підсудності судам України справ з іноземним елементом. Судово-юридична газета. 21.09.2022. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/249893-verkhovnaya-rada-vnesla-izmeneniya-kasatelno-podsudnosti-sudam-ukrainy-del-s-inostrannym-elementom> (дата звернення: 25.01.2023).
12. Foreigners and stateless persons need to take care of the regulation of their legal status on the territory of Ukraine in a timely manner. Державна міграційна служба України. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/dms/12945.html> (дата звернення: 02.02.2023).
13. Petryk T. Legal regime of entry to the territory of Ukraine of citizens of the Russian Federation from the beginning of July 2022. *Prikhodko&Partners*. 2022. URL: <https://prikhodko.com.ua/en/media/media/article/legal-regime-of-entry-to-the-territory-of-ukraine-of-citizens-of-the-russian-federation-from-the-beginning-of-july-2022/> (дата звернення: 03.02.2023).

References

1. *Konstytutsiya Ukrainy [Constitution of Ukraine]*. (2020, January 01). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian]
2. *Hospodarsky protsesualnyy kodeks Ukrainy [Economic Procedural Code of Ukraine]*. (2023, January 01). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> [in Ukrainian]
3. *Zakon Ukrainy Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy u zvyazku z ratyfikatsiyeyu Konventsiyi pro uhody pro vybir sudu : pryynyaty 21.09.2022 № 2627-IX [Law of Ukraine On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine in Connection with the Ratification of the Convention on Choice of Court Agreements: from September 21, 2022 No. 2627-IX]*. (2022, September 21). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2627-20#Text> [in Ukrainian]
4. *Zakon Ukrainy Pro mizhnarodne pryvatne pravo : pryynyaty 23.06.2005 № 2709-IV [Law of Ukraine On Private International Law: from June 23, 2005 No. 2709-IV]*. (2022, December 23). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> [in Ukrainian]
5. *Zakon Ukrainy Pro pravovyy status inozemtsiv ta osib bez hromadyanstva : pryynyaty 22.09.2011 № 3773-VI [Law of Ukraine On the Legal Status of Foreigners and Stateless Persons: from September 22, 2011 No. 3773-VI]*. (2023, February 05). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> [in Ukrainian]
6. *Tsyvilnyy protsesualnyy kodeks Ukrainy [Civil Procedure Code of Ukraine]*. (2022, November 06). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> [in Ukrainian]
7. Veremchuk, K. Yu., Sorochan, T. V. (2018). *Konstytutsiyno-pravovyy status inozemtsiv v Ukraini [Constitutional and legal status of foreigners in Ukraine]*. Proceedings from MIIM'18 *Hrani prava: XXI stolittya: Vseukrayinska nauково-praktychna konferentsiya – Edges of law: XXI century: All-Ukrainian scientific and practical conference*, 166-168. Papirus [in Ukrainian]
8. Herasymenko, Ye. (2020). Do ponyattya ta klasyfikatsiyi inozemnykh hromadyan ta osib bez hromadyanstva [To the concept and classification of foreign citizens and stateless persons]. *Visnyk NTUU «KPI». Seriya: Politolohiya. Sotsiolohiya. Pravo – Bulletin of NTUU «KPI». Series: Political science. Sociology. Right*, 2 (46), 45-51 [in Ukrainian]
9. Kistanova, Ya. (2016). Pytannya vyznachennya ta realizatsiyi administratyvno-pravovoho statusu inozemtsiv v Ukraini [The issue of determining and implementing the administrative and legal status of foreigners in Ukraine]. *Pravova derzhava – Constitutional state*, 22, 26-31 [in Ukrainian]
10. Maltsev, V. (2018). Administratyvno-pravovyy rezhym перебування іноземців та осіб без громадянства і його забезпечення національ'ноу поліцією [Administrative and legal regime of stay of foreigners and stateless persons and its provision by the national police]. *Prykarpatskyi yurydychnyy visnyk – Carpathian Legal Gazette*, 1, 3, 180-187 [in Ukrainian]
11. Mamchenko, N. (2022). Verkhovna Rada vnesla zminy shchodo pidsudnosti sudam Ukrainy sprav z inozemnym elementom [The Verkhovna Rada made changes regarding the jurisdiction of the courts of Ukraine in cases with a foreign element]. *Sudovo-yurydychna hazeta – Judicial and legal newspaper*. Retrieved from <https://sud.ua/uk/news/publication/249893-verkhovnaya-rada-vnesla-izmeneniya-kasatelno-podsudnosti-sudam-ukrainy-del-s-inostrannym-elementom> [in Ukrainian]

12. Foreigners and stateless persons need to take care of the regulation of their legal status on the territory of Ukraine in a timely manner. *State Migration Service of Ukraine*. Retrieved from <https://dmsu.gov.ua/news/dms/12945.html> [in Ukrainian]
13. Petryk, T. (2022). Legal regime of entry to the territory of Ukraine of citizens of the Russian Federation from the beginning of July 2022. *Prikhodko&Partners*. Retrieved from <https://prikhodko.com.ua/en/media/media/article/legal-regime-of-entry-to-the-territory-of-ukraine-of-citizens-of-the-russian-federation-from-the-beginning-of-july-2022/> [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 10.02.2023